№ 131 Յուլիսի 30 (Օգոստոսի 11) 1880 Յուլիսի 30 (Օգոստոսի 11) № 131

ԻՆՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 բուբլ, կէս տարվանը 6 բուբլ։ Առանձին համարները 5 կոպէկով։

Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ։

Օտարաքաղաքացիք դիմում են ուղղակի Тифлисъ. Редакція „Мшакъ“

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ (Բացի կիրակի և ազգ օրերից)

Բաժանորդութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով։

Բաժանորդութիւնների համար վճարում են իւրաքանչիւր բառին 2 կոպէկ։

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Մենք չենք նկատում.—Ներքին տեսութիւն։ Նամակ Իգդիրից։ Նամակ Գանձակից։ Նամակ Ղարսից։ Նամակ Աստրախանից։ Ներքին լուրեր։—Արտաքին տեսութիւն։ Աֆղանիստան։ Թիւրքիա։ Նամակ Պարկաստանից։—Վիշակի հեռագիրներ։—Յայտարարութիւններ։—Բանասիրական։ Գրականական նկատողութիւններ։

ՄԵՆՔ ՉԵՆՔ ՆԿԱՏՈՒՄ

Այսրեղով Թիֆլիսի մէջ, մենք ուշադրութիւն չենք դարձնում Ներսիսեան դպրոցի վրա, չենք հետևում նրա հոգաբարձուների, տեսչի և ուսուցիչների գործունէութեանը, մանաւանդ որ արդէն հեռուից զգվում ենք այդ գործունէութենից, պարզ տեսնելով, թէ մեր այդ բոլոր գործիչների ազգին մատուցած ծառայութիւնը հիմնվում է միմիայն անսնձ կրքերի, թշնամութեան, նախանձի, ատելութեան և ամենակեղտոտ ինտրիգների վրա։ Մենք վաղուց արդէն ձեռք վերցրինք Ներսիսեան դպրոցից, բոլորովին ապարդիւն համարելով նրա դրութեան ուսումնասիրելը, ապարդիւն համարելով նրա անձռնի ընթացքի քննադատութիւնը։

Մենք վաղուց համոզվել ենք, որ Ներսիսեան դպրոցը ազգային հիմնարկութիւն չէ, այլ յայտնի մի տեսակ մարդիկների նեղ շրջանի համար ապրուստի աղբիւր է, գոյութեան անհրաժեշտ պայման է, անկեանոց է....

Կրկնում ենք, մենք վաղուց ձեռք վերցրինք Ներսիսեան դրպրոցից։

Բայց մեզ պէս չեն կարող վերաբերվել գաւառացի հայերը Թիֆլիսի Ներսիսեան դպրոցին։ Նրանք անտարբեր չեն կարող լինել դէպի այդ դպրոցի առաջադիմութիւնը կամ յետադիմութիւնը, որովհետև այդ դպրոցի վրա նայում են, որպէս գաւառական բոլոր դպրոցներին ուղղութիւն տուող, ամենքի համար ուսուցիչներ պատրաստող դպրոցի վրա։

Գաւառներում հաստատված են, որ Ներսիսեան դպրոցը անհամեմատ բարձր է, քան թէ մեր գաւառական բոլոր թեմական դպրոցները, Շուշու, Երևանի և այլ միջնակարգ հոգևոր ուսումնարանները, գաւառներում հաստատված են, որ Ներսիսեան դպրոցը մի տեսակ ուսուցչական սեմինարիա է, որ յանձն է առել պատրաստել ուսուցիչներ բոլոր գաւառական ծխական և մինչև անգամ միջնակարգ հայոց դպրոցների համար։

Բայց որքա՞ն մեծ է լինում գաւառացի հայի զարմացքը, որքան աննկարագրելի նրա զայրոյթը, երբ գալով Թիֆլիս և այցելելով Ներսիսեան դպրոցը, նա համոզվում է որ խաբված է եղել իր կարված համոզմունքի մէջ։

Նրա առջև յանկարծ ներկայանում է հետևեալ տեսարանը, ողորմելի, կիսաւեր շինութիւն, տգէտ, գրեթէ անգրագէտ ուսուցիչներ, բարձր դասարաններում երկու անգամ երկու հաշուել անկարող աշակերտներ, անհոգ, անտարբեր, դպրոցը երբէք չայցելող հոգաբարձուներ, մանկավարժական կուրսերի կատարեալ բացակայութիւն, և այլն....

Գաւառացի հայը համոզված էր, որ բայցի ընդհանուր միջնակարգ դպրոցի դասարաններից, Ներսիսեան դպրոցը ունի և մի բարձրը, մանկավարժական, գաւառական ուսումնարանների համար վարժապետներ պատրաստող դասարան, գաւառացին այդ նրա պատակով իր հաշուով սաներ է պահում Թիֆլիսի այդ կարծեցեալ ուսուցչական դպրոցի մէջ,—բայց որքան է նրա զարմացումը, երբ Թիֆլիս գալով նա տեղեկանում է, որ մի տարի է արդէն այդ դասարանը գոյութիւն չունի, որ այդ դասարանը պատրաստելի հոգաբարձուների և նախկին տեսչի, պ. Մանդինեանի անձնական հաճոյքի, կամ ապրիլի ժամանակաւոր արդիւնքն էր, որ այդ դասարան բացման մասին դպրոցի վարչութիւնը հանդիսաւոր, փառաւոր կերպով հրապարակապէս յայտնած էր, բայց նոյն դասարան փակման մասին մի ամբողջ տարի է արդէն որ լուռ է կենում, դիտմամբ ոչ ոքին չէ յայտնում....

Այսպէս են մեր բոլոր ազգա-

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ՆԿԱՏՈՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.

„ДВАДЦАТЬ ПЯТЬ ЛѢТЪ НА КАВКАЗѢ“

1842—1867

Л. А. ЗИССЕРМАНА

—

Այն օրից երբ մենք բազդ ունեցանք հանգիստ ու խաղաղ բնակութիւն հաստատել Կովկասի սահմաններում, մինչև այսօր խօսակցութեան ուլբադրութեան նիւթ ենք չունել նրա մշտահոս և առատ աղբիւրները, որոնք կարող էին չտա հեշտ միջոցներով մշակել Կովկասի արտադրութիւնները, նրա բազմատեսակ բնական հարստութիւնները և վերջապէս կենքի նիւթական կողմը, որ կարող էր զարգանալ մեր մէջ, եթէ միմիայն հասարակական կրթութիւնը մի կանոնաւոր ուղղութիւն բռնանար. Բայց մի և նոյն ժամանակ հարկ թէ վստահանանք ասել, որ այդ բոլոր հարստութիւնները մեզ հասկանալի են, որ մենք ընտելացած ենք նրանց մշակութեան և արտադրութեան գործում, որ մենք հմիաւոր կերպով ենք ուսումնասիրել այն աշխարհը, որ մեզ շրջապատում է։ Կովկասի բնութեան փառաւոր ու չքեղատեսիլ պատկերները մեր պարապմունքի և ախտանքի նիւթ առնելով, մի և նոյն ժամանակ կարծես թէ մոռացել ենք մատնել և նրա բնակիչների մասին։ Ցիրաւի, թէև չատ ժամանակ մենք նրանցով հետաքրքրվել ենք, բայց պիտի խոստովանել, որ այդ հետաքրքրութիւնը երկար տեղութիւն չէ ունեցել։ Ինչպէս և ամեն մի տարօրինակ երևոյթ—Կովկասի ազգերը, թէ իրանց կենքի եղանակով և թէ առանձին կենցաղավարութիւնով, միշտ դարձրել են իրանց վրա կամ այլազգիների և կամ առհասարակ նորել օտար անձանց ուշադրութիւնը։ Ինչ վերաբերում է երկրի բնութեանը, նա ներկայումս մինչև անգամ ուսումնասիրութեան համար բաւականին ծանրակշիռ առարկայ է դառել։ Այնպէս որ բաւական է նայել անգամ պ. Միանսարեանցի գրեանց անունների ցուցակի մէջ—Bibliographia Kaukasika et Transkokasika—և դուք կը զարմանաք թէ համեմատաբար որքան հարուստ է մեր Կովկասի երկրախօսական (դեսկրիպտիվ) զբրանսութիւնը և մի և նոյն ժամանակ որքան աղքատ մեր բելլետրիստական գրականութիւնը, այնպէս որ դժուարութեամբ առհասարակ կը զրանմի տանտանել անգամ չարդրութիւն, որոնցով կարելի լինէր մի որոշ գաղափար կազմել ազգերի անտեսական դրութեան մասին և գտնել այն պատճառները, որոնք արգելք են լինում հասարակական կենքի զարդացման հասանքին և տեղական իրաւունքների հետախուզութեան—մի խօսքով զբժուար կարելի է գտնել այնպիսի նիւթեր, որոնցից մի քանիսը կարողանային մեզ բացատրել մի կողմից թէ ինչպէս պիտի զարդացնել բնակիչների այն թանկագին գրականները, որոնք ձեռք են բերած պատմաբանութիւն և այդպիսով հաշտեցնել նրանց մեր քաղաքակրթված յաւաջադէմ ոյժերի հետ և մի քանիներն էլ մեզ կողմից կարողանային ցոյց տալ թէ ինչ միջոցներով կարելի է (ի հարկէ չը խանգարել այն սկզբունքները, որոնց վրա հիմնված է ընդհանուր մարդասիրութիւնը) ճչմարիտ լուսոյ ճառագայթներ մտցնելով և ճչմարիտ քրիստոնէութիւն տարածելով, արմատախիլ անել նրանց միջից վատ և անպէտ սովորութիւնները և այդպիսով կազմել բնակիչների և տէրութեան մէջ մի կատարեալ ներքին օրգանական կապ, առանց որոյ մենք երբէք ապահովված չենք լինի մշտական անակնկալ յարձակումներից—որպիսին էր Կովկասի ապստամբութիւնը 77 թուականներում։ Վաթսուն տարվայ պատմիչները ու պատմագիրները ցանկալի հետևանքներ չունեցան—չը կարողացանք ընդհանուր հասարակական անդորրութիւն վայելել։ Այժմ հարկաւոր է անչուշտ ուրիշ միջոցների դիմել, բայց թէ ինչ միջոցների—այդ բոլորը կարող է պարզվել միայն բազմակողմանի կերպով ուսումնասիրելով տեղական կենքը։ Բայց որքան չուտ կայանան բնակիչների և տեղական մտաւոր ոյժերի ներկայացուցիչների մէջ փոխադարձ յարաբերութիւնները, այնքան ևս չուտով կը վերանան տգիտութիւնը և անպատգավորութեան արտաքին նշանները և այդպիսով մենք փոխած կը լինինք բնակիչների վերաբերմամբ ունեցած մեր այն կարծիքները, որոնք տարաբաղդաբար արմատացած են մեզնից չաւելում.

Պատմութիւնը կարդում է իր դատավճիռը մարդկային կենքի այս կամ այն վայրկեանի վերաբերմամբ. բայց մենք հաղիւ թէ սխալվենք, եթէ աւելացնենք մեր կողմից, թէ այդ դատավճիռները աւելի կատարեալ և աւելի արդարացի կը լինէին, եթէ իւրաքանչիւր տերունդ ուսումնասիրելով տեղական մանկիչների այժմեան կենքի վիճակը և պարզելով ժողովրդի և ինտելիգենցիայի փոխադարձ յարաբերութիւնները ախտաւոր որոնել մի և նոյն ժամանակ և իր արտադրութեան ատիճանը։

Ներգործել միմիայն նիւթական ոյժերով և զբրանց միջնորդութեամբ հասնել բոլոր հետևանքների—ինչպէս մի քանիսը կարծում են—բոլորովին անհնարին է, ըստ որում չէ կարելի երբէք յոյս կապել նիւթական ոյժի վրա։ Ուրիշ բան է բարոյական ոյժը։ Կարելի է մեզ պատասխանեն թէ՝ բարոյական ազդեցութիւնը չէ տարածվում վայրենիների վրա։ Բայց արի զննենք ուշադրութեամբ այդ վայրենիների փոխադարձ յարաբերութիւնները։ Ինչով կարելի է բացատրել նրանց անպայման հնազանդութիւնը ընտրած ծերակոյտների ավտորիտետին—արդեօք այդ ինչ ուր է և ինչ բարեկամութիւն։ կարելի է սա մի տկարի սարսափ է հզորի առաջ։ Ահա այն բոլոր հարցերը ու տարակուսանքները, որոնք հարկ թէ մեր օգտին են վճռվում.

Ցիրդոլիտները, չիչասարաները, կենսագրութիւնները,—ինչ վերնագիր էլ ընտրած լինի հեղինակը իր համար, թէկուզ ամենայնին տաղանդի տէր էլ լինի նա—միշտ ունեն իրանց նշանաւոր և մի և նոյն ժամանակ հետաքրքիր կողմերը, միշտ կարող են ժողովրդական կենքի ուսումնասիրութեան գործում մեծ ծառայութիւն անել։ Այսպեղ հարկաւոր չէ մեծ հմտութիւն, փառ երևակայութիւն, բանաստեղծական տաղանդ, խոր միտք, գեղարուեստական լեզու։ Ի՞ առանց բոլոր այդ արժանաւորութիւնների հասարակ պատմութիւնը թէ մարդս այս ինչ դարում ինչ է տեսել, ինչ է զրծել և ինչ փորձել—չէ կարող չը լինել հետաքրքիր ու կրթողական, չէ կարող չը բերել չօչափելի օգուտներ։ Մենք ոչ թէ այդ միջոցով ծանօթանում ենք այն մանրամասնութիւնների հետ, որոնք ըստ մեծի մասին պատմագիրներ էջերից անհետանում են, բայց մի և նոյն ժամանակ պարզաբանում հանրածանօթ փաստերը, այլ և տեսնում ենք թէ մարդուս բնաւորութիւնը և վիճակը ինչպէս են կազմվում։ Աւում են թէ՝ ուրիշի փորձը մեզ անօգուտ է։ Այդ կարծիքը մասամբ միայն ճչմարիտ է։ Ցիրաւի, եթէ փորձ մեզ երևում է իբրև օրինակ նրան նմանելու կամ նրանից երկիւղ կրելու—մեծ մասով մեր ցանկացած նպատակը չէ կատարվում, ըստ որում մենք ոչ ուզում ենք նրան նմանել և ոչ էլ նրանից երկիւղ կրել։ Բայց մարդուս ձգտումները և ցանկութիւնները, դժբայդութիւնները և ուրախութիւնները, յետադիմութեան պայմանները և անջնջելիութեան պատճառները, չը

փոխադարձ յարաբերութիւնները։ Ինչով կարելի է բացատրել նրանց անպայման հնազանդութիւնը ընտրած ծերակոյտների ավտորիտետին—արդեօք այդ ինչ ուր է և ինչ բարեկամութիւն։ կարելի է սա մի տկարի սարսափ է հզորի առաջ։ Ահա այն բոլոր հարցերը ու տարակուսանքները, որոնք հարկ թէ մեր օգտին են վճռվում.

Ցիրդոլիտները, չիչասարաները, կենսագրութիւնները,—ինչ վերնագիր էլ ընտրած լինի հեղինակը իր համար, թէկուզ ամենայնին տաղանդի տէր էլ լինի նա—միշտ ունեն իրանց նշանաւոր և մի և նոյն ժամանակ հետաքրքիր կողմերը, միշտ կարող են ժողովրդական կենքի ուսումնասիրութեան գործում մեծ ծառայութիւն անել։ Այսպեղ հարկաւոր չէ մեծ հմտութիւն, փառ երևակայութիւն, բանաստեղծական տաղանդ, խոր միտք, գեղարուեստական լեզու։ Ի՞ առանց բոլոր այդ արժանաւորութիւնների հասարակ պատմութիւնը թէ մարդս այս ինչ դարում ինչ է տեսել, ինչ է զրծել և ինչ փորձել—չէ կարող չը լինել հետաքրքիր ու կրթողական, չէ կարող չը բերել չօչափելի օգուտներ։ Մենք ոչ թէ այդ միջոցով ծանօթանում ենք այն մանրամասնութիւնների հետ, որոնք ըստ մեծի մասին պատմագիրներ էջերից անհետանում են, բայց մի և նոյն ժամանակ պարզաբանում հանրածանօթ փաստերը, այլ և տեսնում ենք թէ մարդուս բնաւորութիւնը և վիճակը ինչպէս են կազմվում։ Աւում են թէ՝ ուրիշի փորձը մեզ անօգուտ է։ Այդ կարծիքը մասամբ միայն ճչմարիտ է։ Ցիրաւի, եթէ փորձ մեզ երևում է իբրև օրինակ նրան նմանելու կամ նրանից երկիւղ կրելու—մեծ մասով մեր ցանկացած նպատակը չէ կատարվում, ըստ որում մենք ոչ ուզում ենք նրան նմանել և ոչ էլ նրանից երկիւղ կրել։ Բայց մարդուս ձգտումները և ցանկութիւնները, դժբայդութիւնները և ուրախութիւնները, յետադիմութեան պայմանները և անջնջելիութեան պատճառները, չը

յին գործերը, շնորհով նրանց ղեկավարող հայ ինտելիգենցիայի.... Հեռուից այդ բոլոր գործերը և հիմնարկութիւնները գեղեցիկ, փայլուն, օգտակար են երևում; բայց մօտեցէք նրանց,—և այն ժամանակ կերևայ այդ հիմնարկութիւնների տգեղութիւնը, նրանց դադակութիւնը, նրանց վերին աստիճանի անճոռնի լինելը, ոչ թէ ընդհանրութեան, բայց այս կամ այն ողորմելի անձնաւորութեան մասնաւոր, կեղտոտ շահերին ծառայելը:

Գ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ԻԳԴԻՐԻՑ

—

18 յուլիսի

Հայի քաղաքութիւնը իր համարեան եղբօրը վնասելու մէջն է։ Այս գժոխային թիւրը այնպէս արմատացած է հայի սրտումը, որի արմատիկ անելը գրեթէ անհնարին է։ Ահա մի քանի օրինակներ։

Երևանի մի վաճառական հազար ռուբլի արժանդութեամբ ապրանք էր բերում Հին-Բայազիթի կողմերից։ Նոյն իսկ բայազիդցի Պ. անուն մի հայի թելադրութեամբ, քարերը ապրանք բերող կարաւանի առաջը կտրելով, միայն յիշեալ երևանցու ապրանքը վերառած՝ տարած էին։ Եւ գող քուրդը մի քանի օրից յետոյ Իգդիր պատահելով, ապրանքատէրը կանչնում է գողին կալանաւորել տալ։ այդ միջոցին դարձեալ նոյն բայազիդցի Պ. անուն անձը գիւղերով ձայն տալով, գող քրդին փախցնելու փորձ է փորձում, բարեբախտաբար այդ օգնութիւնը ուշ հասնելով, գողը բռնվեց և այժմ բանտումն է։ Երբ հարցնում ես Պ-ին նրա տարարի արարմունքի համար, նա առանց չառագրուելու առում է զորովհետև չահ ունեմ։ Կան այսպիսի ամօթալի գործողութիւնք այստեղի հայերի մէջ, որոնց մի առ մի նկարագրելը չատ երկար կը լինէր։ Մի այլ օրինակ, մեր հասարակութիւնը բաբերարութեամբ կամեցաւ մէկին իրաւունք տալ իր առուակի վրա ջրաղաց չինելու. այժմ ջրաղաց չինելը փոքրագոյն երախտիք ճանաչելու, այնքատում է նոյն հասարակութեան հոգերին և կալուածներին տիրապետել։ Այս վերջին երախտամոռ իգդիրցի, վանայ սովհայերին հազար ռուբլի խոստացող և չը տուող, մի հարուստ հայ հոգեորականն է։ Մի պոլիցիական (թէև իրաւունքի հակառակ է) պատուիրում է մի գիւղի տանուտէրին իր ձիու համար խոտ, դաման, գարի և իրան համար հաւ, ձու, իւղ և այլ ուտեստներ բերել բոլորովին ձրի։ Երբ տանուտէրը մի փոքր ուշացնում է, պոլիցիականը նրան լաւ ծեծում է և թրով թիքը վերաւորում է։ Այս բռնաւորն էլ մեր ամենից յայտնի մի հայ ծառայող է։

Մ.

ՆԱՄԱԿ ԴԱՆՁԱԿԻՑ

—

10 յուլիսի

Գանձակում թանգութեան առաջը առնելու նպատակաւ անցեալ տարվանից կազմվեց ցորենի կոմիտետ, հասարակութիւնից ընտրվեցան անդամներ, գանձապահներ, որոնց յանձնեցին, բացի քաղաքային մօտ 10,000 ռուբլուց, նոյնպէս և հասարակութիւնից չատերը առանց տոկոսի տուին 50—100 ռուբլի, որ գործադրվի ցորենի առեւտուրի մէջ, և թանգութիւնը վերջանալուց յետոյ իւրաքանչիւրը ստանայ իւր տուած գումարը. որքան լսում ենք այդ վերջին գումարն էլ հասնում է մօտ 10000 ռուբլու։ Ուրեմն մեր քաղաքի ցորենի կոմիտեաը իր ձեռքում ունեցել է իբր դրամագլուխ մօտ 20000 ռուբլի։ Թէև կոմիտեի գործունէութեան չրջանում չատ չար ու բարի անցաւ, բայց ամենը իր բովանդակութեամբ մեզ հանելուկ մնաց մեր հասարակութեան համար։ Երբեմն լուրերով հրատարակվեց, որ կոմիտեի անդամներից ոմանք 'ի չարն են գործ դնում հասարակութեան հաւատարմութիւնը, երբեմն, թէ հատասկան ազատերը աւելի իրենց քսակի օգտին են ծառայում, քան հասարակութեան, և ուրիշ չատ բաներ։ Իսկ մեր կոմիտեի պատուելի անդամները ուշադրութեան չարժանացնելով, և հետեւելով հնադարեան առածին «չունը կը հաչի, կարաւանը կանցնի» ասելով, շարունակում էին իրենց գործերը։ Բայց հասարակութեան մի մասը սպասում էր ամենը ստուգել, կոմիտեաի հաշիւները տեսնելուց յետոյ, անա մօտ երկու ամիս է, որ կոմիտեաը դադարեցրել է իր առեւտուրը։

Գանձակում այժմ հացի անասելիութիւն է, իսկ փողի պակասութիւն. վաճառականութիւնը բոլորովին ընկած է, փողի տոկոսը անհամեմատ բարձրացած է։ Ցորենի առեւտուրի մասին կոմիտեաին փող տուող պարտիները ցանկանում են յետ ստանալ իրենց փողերը, բայց տուող չը կայ, որովհետև մինչև հիմա դեռ ես կոմիտեաը իր հաշիւները չէ վերջացրել։ Լսվում է, որ ցորենի ամարի վերակացուները դեռ ես իրենց հաշիւները չեն ներկայացրել կոմիտեին, որոնց վրա կան բաւականաչափ գումարներ։ Ո՞ւր են այն ճշմարտասէս նամակագիրները, որոնք կարկի պէս քար ու երկաթ էին թափում խեղճ վաճառականների գլխին, որ նրանք իրենց քսակների բերանը չատ ամուր փակած են, որ նրանք չեն կամենում օգնել ազգասերներին, ինչի այժմ լուռ են և չեն խօսում։ Ինչով են մեղաւոր այդ նուիրատու պարոնները, որոնց գումարները մնում են կոմիտեի մօտ դատարկ պատճառներով, որպէս թէ դեռ հաշիւները չեն վերջացրել. և ինչի կը վերջացնեն, քանի որ ձեռնտու է ամարի վերակացուներին, ջուրը պտոյտ պտնելով, իրենց մօտի գումարը գործադրել իրենց անձնական առեւտուրի մէջ. հասարակութիւնը չափազանց վրդովված է։ Ես համոզուութեան կանոնից չը չեղուելով, այս անգամ չը կամեցայ կոմիտեաի անդամների անունները յիշել, յուսալով, որ նոքա չուտով կը վերջացնեն կոմիտեաի վերաբերեալ հաշիւները և բաւականութիւն կը տան հասարակութեան հետաքրքրութեանը, իրանց հաշիւները հրատարակելով լրագրի միջոցով, իսկ հակառակ դէպքում, կը պարզվի իւրաքանչիւրի գործունէութիւնը...

Առումն են, քաղաքիս սուրբ Ցովհաննէս եկեղեցու երեցփոխանը նոյն եկեղեցուն կից պարտիզի գերեզմանաքարերը վաճառել է։ ցանկալի էր իմանալ, թէ անհրաժեշտ կարեւորութեան համար է վաճառել։

«Պակաս չարաթաթերթի ֆելիետոնները այստեղ ոչ թէ բաւականութեամբ են կարդում, այլ ընդհակառակը այդ թերթը չատերին ծառայում է իրեղէններ փաթաթելու համար։

Գանձակում խմելու ջուր բերելու հարցը անվերջանալի երեսից, իմ կարծիքով չի վերջանայ քանի որ բերելու ՀՀջերի թումը կայ և մի պարոնի Դալմալարի ջուրը։

Ա. Հ.

ՆԱՄԱԿ ԿԱՐՍԻՑ

—

30 մայիսի

Մենք՝ Ս. Շուշանիկեան օրիորդաց դպրոցի աչակերտուհիքս չը կամենալով անտարբեր մնալ դէպի վանայուրեանի սովհայանչ մեր եղբայրների և քոյրիկների թշուառ վիճակը, ուստի հաւաքեցինք մի փոքրիկ գումար, որը անա նուիրատուների անձանց ցուցակի հետ միասին ուղարկում ենք ձեզ, խնդրելով հասցնել նրանց, և եթէ կարելի է տպագրել նուիրատուների անունները և ազգանունները ձեր պատուական թերթի էջերում։—

Օր. Եսթեր Ասանեթեանց 1 ր., օր. Ելիսաբեթ Մխչեանց մի ոսկի 2 ր. 50 կ., օր. Եսթեր Զմչկեանց 1 ր., օր. Մարգարիտ Ապալեանց 1 ր., օր. Հայկանուշ Եչրամչեանց 1 ր., օր. Հերիքնար Փարաչեանց 1 ր., օր., Դալիանէ Շահեանց 1 ր., օր. Կատարինէ Զալթիկեանց 1 ր., օր. Լուսիկ Սատմոլլեանց 1 ր., օր. Աննա Պարոնեանց 25 կ., օր. Երանուհի Մատինեանց 50 կ., օր. Զարուհի Ոհանջանեանց 50 կ., օր. Նուռվարդ Շահպազեանց 50 կ., օր. Հռիփսիմէ Տէր-Մելքսեդեկեանց 40 կ., օր. Մարգարիտ Նահապետեանց 40 կ., օր. Արաքսի Ցակովբանեանց 40 կ., օր. Սոֆիա Մատաղչեանց 30 կ., օր. Սոֆիա Մարգսյանց 30 կ.. օր. Մարարուհի Զարդչեանց 20 կ., օր. Կալիխէ Օքսուզեանց 20 կ., օր. Հայկանուշ Խաղիրեանց 20 կ., օր. Փեփրոնա Միսակեանց 15 կ., գումարը 14 ր. 75 կոպէկ։

Օրիորդ Եսթեր Ասանեթեանց

ՆԱՄԱԿ ԱՍՏՐԱԽԱՆԻՑ

—

Մայիսի 26

Ուղարկում եմ, այս նամակիս ծոցումը ծրարած, ձեր յարգելի անուան վրա հինգ արծաթայ ռուբլիների արժողութեամբ թղթադրամ (5 ր. արծ.) նուիրած մի անյայտ պարոնից, յօգուտ հայ ազգի սոփածների վանք քաղաքի, խնարհաբար խնդրելով, խմբագրատան մէջ ժողովված գումարների հետ միասին, այս նպատակի համար, ուղարկել և այս անենայն նուէրը ըստ պատկանելոյն։

Մելիքսեդեկ քահ. Քալանթարեանց

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—

Երկկ, յուլիսի 28-ին երեքչաբթի օր, «Մշակ» համարը չը հրատարակեցինք, որովհետև երկուչաբթի օրը Վարդավառի տօնն էր։

—

Լսում ենք որ հանգուցեալ Գաբրիէլ արքեպիսկոպոս Ալվազովսկու բոլոր թղթերը, նամակները և ձեռագիր հեղինակութիւնները հոգեոր իշխանութեան հրամանով տարվեցան Էջմիածին, և այնտեղ այրվեցան, որպէս վատանգաւոր գրուածներ։ Թղթերի մէջ, ասում են, կային կրիտիկական յօդուածներ հայոց այժմեան հոգեորականութեան և Էջմիածնի գործունէութեան մասին։

—

«Русск. Вѣд.» լրագրին գրում են Բիազան նահանգի Միխայլով քաղաքից, որ ժողովրդական լուսաւորութեան նախկին մինիստր կոմս Տղտոյ որպէս այդ քաղաքի խոշոր կալուածատէր, ցանկացել է մասնակցել հասարակական գործերին և քուէարկել է տուել իրան գաւառական Զեմստվոյի ձայնաւոր ընտրվելու համար։ Բայց 46 ընտրողական ձայներից կոմսը ստացել է միայն 3 սպիտակ և 43 սև քուէ։

նայելով իրանց ֆիզիկական պայմաններին, իսկապէս այնպէս նման են մէկ մէկու, որ այն փոքր ձառութիւնների մէջ—որ պատահել է, կարելի է առ վաղ ժամանակ, կոզմնական ու բոլորովին մեզ անծանօթ անձը—մենք ճանաչում ենք ու գտնում այն, ինչ որ մենք ինքներս ենք փորձել կամ փորձում ենք այժմ չատ թէ քիչ. և տեսնելով թէ ինչպէս են վերջացել այդ փորձառութիւնները, ինչպէս են լրացել մեզ անվնաս սպառնացող վտանգները և մեզանից հեռացել ըստ երևոյթին անընկնելի դժուարութիւնները, թէ ինչպէս ըստ երևոյթին անյաղող հանգամանքները բարի վախճան են ունեցել, իսկ ըստ երևոյթին անյաղող հանգամանքները—յաւալի վախճան—չենք կարող մենք այդ մասին հոգալ և ծանր կերպով մտածել։ Մեր մէջ կատարվող աննկատելի երևոյթները կարծես թէ կենդանութիւն են ստանում. սապարկ են դուրս գալիս մեր այն թաք կացած ոյժերը, որոնք ուղղութիւն են տալիս մեր կեանքին, միաքը զուարթանում է ու պարզվում, հոգին քաջալերվում է և սիրանում։ Չը կայ մարդկային կեանք, որքան լինէր նա միակերպ և ադքատ, որքան մութ և անհոգի, որ խրատ չը լիներ մեզ և համոզմամբ չը հաստատէր այդ ճշմարտութիւնը։ Չը կան և ապա ուրեմն կենսագրութիւններ, յիշատակարաններ կամ յիշողութիւններ, որ հետաքրքիր չը լինեն մեզ համար։ Այդ հետաքրքրութիւնը 'ի հարկէ աւելի է կրկնապատկվում, եթէ զորձողութիւնը կատարվում է պատմական բեմի վրա, մարդու երևակայութիւնը յափշտակող հանգամանքների մէջ. եթէ մասնաւոր յիշողութիւնների մէջ մտնում են այնպիսի դէպքեր, որոնք յայտնի են ամբողջ երկրին և բացի այն անձանց նկարագրութիւններից, որոնք յայտնի դեր են խաղում հասարակական և պետական կեանքի մէջ, մտնում են և զանազան բնական անցքեր, հերոսական յաղթութիւնների վերաբերութեամբ այլ և այլ պատմութիւններ, անմիտ յարձակմունքների մանրամասն նկարագրութիւններ։ Այդ ամենից յետոյ ամեն մարդ կը հասկանայ թէ մտածելը ինչ ուրախութիւնի պիտի չնորհաւորէ ամեն մի չարարութեան, որ կարող է որքան և իցէ որոշ գաղափար տալ տեղական ազգերի կեանքի մասին և որ մասնաւորապէս դա վերաբերում է և Զիսսերմանի չարարութիւնքս։

Լ. Ա. Զիսսերմանը 25 տարի ծառայելով քաղաքական և զինուորական պաշտօնների մէջ Կովկասում—այդ ճոխ և ընդարձակ երկրում—անցեալ տարի հրատարակեց իր յիշողութիւնները առանձին գրքով, երկու հատորից բաղկացած (865 եր.) հետեւեալ վերնագրով «Двадцать пять лѣтъ на Кавказѣ; Петерб. типогр. Суворина 1879 г.»։ Շնորհիս իր բնական երեսի ընդունակութեանը ու տաղանդին, շնորհիս իր եռանդուն աշխատասիրութեանը, որ մինչև է տուել նրան ուսումնասիրել տեղական վրաց ու թուրքաց լեզուները և մի և նոյն ժամանակ օգուտ քաղել տեղական ծերունիների իր հետ ունեցած յարաբերութիւններից—հեղինակը այնպէս է ուսումնասիրել Կովկասը և նրա բնակիչները, որ այդ հաշիւ թէ յաջողվել է ռուսներից չատերին։ Կան շնորհիս. իր պաշտանական գրութեանը և Կովկասի երեսի ներկայացուցիչների հետ իր ունեցած յարաբերութեանը—պ. Զիսսերմանը չատ հեշտությամբ կարողացաւ ծանօթանալ կեանքի երևոյթների ու նրա պայմանների հետ, որոնք անհետացել էին հասարակական ուշադրութիւնից։ Նրա գիրքը, բացի իր սոփերական հետաքրքիր լինելուց, որ յատուկ է առհասարակ ամեն մի յիշատակարանի, ունի և այն առանձին արժանաւորութիւնը, որ ծանօթացնում է մեզ Կովկասեան լեռների մէջ բնակվող մի քանի ազգերի վիճակի ու բնաւորութեան հետ, նկարագրում է նոյնպէս քաղաքական ատիճանաւորների վիճակը ու գրութիւնը և 40—50-դ տարիների ընթացքում պատահած պատերազմները ու գրանց հետեւանքը. նկարագրում է մի քանի ռուս ու տեղական յայտնի գործողների բնաւորութիւնները, որոնց անունների հետ սերտ կապված է Կովկասի ընկնումը և նրա մէջ ռուսաց իշխանութեան տիրապետումն—մի խօսքով նկարագրում է Կովկասի քաղաքական կեանքը անցեալում և զանազան ազգերի վիճակը ու գրութիւնը—և այդ ամենը, կարծես, առանց կողմնապահութեան և առանց չինծու զարդարանքի։ Ամենս 'ի հարկէ, որ պատմութիւնը կանգ է առել 1856 թ. վրա, որից սկսվում է Բարեփոխման յիշատակելի ժամանակաշրջանը և որը վերջ դրաւ լեռնականների հետ ունեցած մօտ 50 տարվայ պատերազմին. բայց յայտնի պատճառներով հեղինակը դեռ չէ վճռել խօսելու ներկայիս վերաբերմամբ։ Այժմ կարդում Զիսսերմանը սկսում է իր գրքի երրորդ հատորը, որի մէջ պէտք է մտնեն իր վերջին տասն տարվայ (1856—1866) Կովկասի ծառայութեան գործերը։ Գրքի այն մասը, որ նուիրած է ազգերի ուսումնասիրութեանը, մեր կարծիքով, ամենահետաքրքիրմասն կարելի է համարել։ Կարելի է ասելու նաև, որ գրքի արտաքին ձեւը, լեզուի պարզութիւնը և հարթութիւնը, նոյնպէս և լեզուի գեղարուեստական կողմը—այդ ամենը հեղինակի օգտին են խօսում։

Ցանօթանալ հանգաստ կերպով գրքի բովանդակութեան հետ, 'ի բնէ ընդունակ, մարդաբեր, երևակայութիւնը վառվուն—17 տարեկան դեռատա երիտասարդը ուսումնասիրելով Մարլինսկին—ձգտում է հարաս, յուսալով այսպէս—բնութեան հրաշալի պատկերների և պատերազմաան կեանքի մէջ բաւականացնել իր ախորժ բնաւորութեանը, նոյնպէս և հոգեթաթիլ իր համար փայլուն և երջանիկ ապագայ։ Նա զուրկ չէ զինուորական ընդունակութիւնից, բայց մի և նոյն ժամանակ բազմատեսակ առարկաները նրա վրա կարծես միակերպ տպաւորութիւն են ունենում, որ և մասամբ կարելի է բացատրել նրա ուսման թերութեամբը։ Երիտասարդ հասակում նրա մէջ, ինչպէս և կարելի է սպասել, սաստիկ զգացման ցանկութիւնը յաղթող է հանդիսանում բոլոր միւս կողմական ցանկութիւնների առաջ. բայց յետոյ կեանքի պրօզան հանդէս է դուրս գալիս, նա իր գործը գործում է և կամաց—կամաց նրա ազիւս և բարոյական ձգտումները փոխարինվում են նիւթական ձգտումներով միայն, ինտրիգները փոքրանում են ու սահմանափակվում և չատա—կապիտանի կամ Աննա—երրորդ ատիճանի նշանը վճռում է ու պարզում բոլոր հարցերը. թէև ուսումնասիրութեան ձգտումը հեղինակը ըստ երևոյթին անտրամ պահպանում է իր մէջ, թէ այսպէս և թէ այնպէս հեղինակի ներքին—հոգեկան կեանքը իր բոլոր անվնաս տարակուսանքներով պարզ կերպով ցոլանում են նրա «յիշողութիւնների» մէջ. ուստի և առաջին հատորը—որտեղ Զիսսերմանը նկարագրում է իր մանկութիւնը, իր գործունէութիւնը աւելի լայն և բազմակողմանի քաղաքական ասպարիզում և այդ միջոցում թիֆլիս քաղաքական կեանքի կենտրոնից մօտ լինելը—չէ կարող չը լինել մեզ ամենից համար հետաքրքրական, քան թէ երկրորդ հատորը, որտեղ գլխաւորապէս հետաքրքրութիւնը կայացնում է չատա—կապիտանների կեանքի և միակերպ յարձակմունքների մէջ լեռնական ազգերի հետ—մի խօսքով այնպիսի դէպքերի և երևոյթների մէջ, որոնք պարզ կերպով ցոլանում են մմմիայն նեղ և անձնական խնդիրներ։

(Կը չարունակվի)